

AMIR TEMUR VA TEMURIYLAR DAVRI TARIXIY GEOGRAFIYASI

Denov tadbirkorlik va pedagogika instituti talabasi

Baratov Qahramon Nuriddin ògli

Tel: +998 919720665

E-mail: baratovqahramon873@gmail.com

Denov tadbirkorlik va pedagogika instituti talabasi

Zulfiqaxxorov Erkin Mahmanzar ògli

Tel: +998 885893004

E-mail: Shaxzodbobo@gmail.com

Denov tadbirkorlik va pedagogika instituti talabasi

Omonov Nodirjon Yodgor o'gli

Tel: +998 931742610

E-mail: Ononodirbek@gmail.com

Annotatsiya: Amir Temur ro`ta murakkab bir sharoitda maydonga chiqdi. XIV asrning 60-yillarida Movoraunnahr siyosiy jixatdan tarqoq bo`lib, mug`il shahzodalar bir-birlari Bilan to`xtovsiz urush olib bormoqda edilar. Chig'atoy ulusiga qarashli Movoraunnahr o`nlab mustaqil bekliklarga bo`linib ketgan edi: Shahrizabizda - Xoji Barlos, Xo`jandda - Boyazid Jaloir, Balxda - Amir Xusayin, Shibirg'onda - Muhammad Aperdi Nayman, Ko`xistonda - Amir Sotilmish, Arxang Saroyda - O`ljoy Aperdi va xakozo. O`zaro feodal urushlar Movoraunnahr iqtisodini yo`ldan chiqardi, xalqning turmush sharoiti og`irlashdi.

Kalit so`zlar: Shahrizabizda - Xoji Barlos, Xo`jandda - Boyazid Jaloir, Balxda - Amir Xusayin, misgarlik, kulolchilik, zargarlik, maxsido`zlik, duradgorchilik, temirchilik.

Amir Temurning xokimiyat uchun yo`li 1360 yili Keshda To`g`liq temur xizmatiga kirishdan boshlandi. 1365 yil 22 mayda Temur va Xusayn qo`shinlari Ilyosxo`jadan mag'lubiyatga uchradi (Chinoz "Jangi loy"). Sarbadorlar harakatidan so`ng 1366 yili ittifoqchilar Samarqandga kiradilar. 1370 yili Amir Temur Balxni egallaydi. U Movoraunnahr Amiri deb e`lon qilinadi 1371 yili Xorazmni egallaydi. 1376 yilgacha qamaruddinga zarba berib, Farg'ona vodiysining katta qismini egallaydi. 1391 yilda qunduzchada To`xtamizga katta zarba beradi. 1395 yili Tarak daryosi (Kavkazda) yaqinida shu zarba qaytarildi. 1380 yillardan boshlab Temur qo`shni davlatlarni bosib olishi boshlandi. 1381 yili Xirot, 1384 yilgacha Eronning katta qismi, 1386-1388 yillarda (uch yillik urush) Jn. Ozarbayjon, Shimoliy Iroq, Gruziya va Armaniston egallandi. 1392-1396 yillarda (besh yillik urush) Iroq, g'arbiy Eron egallandi. 1398-1399 yillarida Hindiston, 1404 yilgacha Damash, Bog'dod, Turkiya

erlari egallandi. Oqibatida Xitoydan qora dengizgacha, Oroidan Fors qultig'igacha bo'lgan ulkan davlat barpo qilindi. Amir Temur davlatni boshqarishda syurg'ol usulida foydalandi. Jahongir Mirzoga Balx, Umarshayh Mirzoga Fors, Mironshohga Ozarbayjon, Armaniston, Iroq, Shohruhga Xuroson, Jurjon, Mozandaron, Seyiston bo'lib berildi.

Amir Temur davlati iqtisodi to'g'risida gapirganda shuni aytish mumkinki, Movoraunnahr bu davrda tarixdagi eng rivojlangan cho'qqilaridan birida edi. Barcha ishlar aniq belgilab qo'yilgan qonun - qoidalar asosida olib borildi. Xo'jalikning asosiy turi xisoblanmish dexqonchilikga katta e'tibor berildi. Yangi erlarni o'zlashtirish uchun suniy sug'orish inshootlari qurildi. Bunday erlardan uch yilgacha soliq olish taqiqlandi. Soliq tizimi ham davlat tomonidan tartibga solindi.

Samarqand bozori atrofidagi misgarlik, kulolchilik, zargarlik, maxsido'zlik, duradgorchilik, temirchilik, to'qimachilik ustaxonalari rivojlandi. Amir Temur chet el hunarmand ustalarini to'xtovsiz Movoraunnahrga keltirdi. Natijada keng turli hunarmandchilik mahsulotlari ko'paydi. Binokorlik ayniqsa keng avj oldi. Ko'priklar, yo'l qurilishida tortib, yirik inshootlar qurilishi shu paytgacha bu darajada ko'paymagan edi. Samarqand atrofida Sultoniya, Sheroz, Damashq, Bog'dod, qohira kabi yirik davlatlar nomlari berilgan butun bir qishloqlar vujudga keldi.

Ichki va tashqi savdo xo'jalikning boshqa turlari rivojlanishiga qarab tez rivojlandi. Shahar markazlarida Chorsu, deb nomlangan bozorlar vujudga keldi. Bozor atroflarida esa ustaxonalar bilan birga savdo do'konlari binyot etildi. Xattoki (Ro'za oylarida) kecha-yu kunduz savdo tinmaydigan "bozori shab" urfga kirdi.

Chegaralarning mustahkamligini, qat'i qonunlarning mavjudligi savdo va karvon xavfsizligini ta'minlovchi chora-tadbirlar tashqi savdoni kuchaytirdi. Buyuk ipak yo'li tiklandi. Sharq va g'arb o'rtasida doimiy tavar ayrboshlash davlat xazinasini boyitdi.

Temuriylar. Temurning davlat erlarini syurg'ol shaklida bo'lishi temuriylar davrida

(Amir Temur o'limidan keyinoq) feodal tarqoqlika bosh sababchi bo'ldi. Pirmuhammadning taxt vorisi etib vasiyat qilinishiga qaramasdan taxtni Xalil Sulton egalladi va 1405 yil 18 martda o'zini oliy hukmdor deb e'lon qildi. Lekin ko'p o'tmay Amudaryoning chap sohilida uning ukasi Mirzo Surton Xusayn bo'ysinisdan bosh tortdi. Turkistonda Amir Xudaydod, Farg'onada Shayx

Nuriddin bosh kutardi. Paytdan foydalangan Pirmuhammad Amudaryoning o'ng sohiliga - Xalil

Sulton erlariga kechib o'tdi. Umuman, Xurosonda Shohruh, Balx, g'azna, qandahorda

Pirmuhammad, g'arbiy Eron va Ozarbayjonda Mironshohning o'g'illari Umarshayx Mirzo va Abu Bakr Mirzolar mustaqil hokimlarga aylanishdi. Farg'onada Xudaydod, Xorazmda Idiku temuriylarga bo'ysinmay quydilar. 1407 yil

Pirmuhammadning, 1408 yili Mironshohning o'ldirilishi vaziyatni yanada chigallashtirdi. Faqatgina 149 yilda Shohruhning taxtni egallashi birmuncha osoyishtalikni boshladi. U Xirotda qaytgach Samarqand taxtiga o'g'li Ulug'bekni qoldirdi. Ulug'bekdan so'ng 1469 yilda Sulton Xusayn davrida rivojlandi. Lekin amalda Movoraunnahr va Xuroson ajratib yuborilgan edi.

Temuriylar davrida geografik bilimlarning rivojlanishi.

XIV asrning 60-70 yillaridan to XV asr oxirigacha hukm surgan temuriylar hokimiyati davrida, aksincha, O'rta Osiyoda geografik bilimlar ancha rivojlandi.

Amir Temurning ilm-fan taraqqiyotiga etarlicha homiylik qilmadi. U asosan mashxur quruvchi ustalarni to'plab Movoraunnahrning ulkan qurilishlarida foydalandi hamda tarixnavis olimlarni to'pladi. Mana shunday tarixnavis va geogrif olimlardan biri Hofizi Abrudir.

Hofizi Abru taxminan 1361-1362 yillarda Xirotda tug'ilgan va 1431 yil Ozarbayjondan Xirotda qaytib kelayotganida Zinjon shahrida vafot etgan.

Binobarin, olim hayoti va ijodining bir qismi Amur Temur davriga to'g'ri kelsa, bir qismi uning o'g'li, Xuroson hokimi Shohruh davriga to'g'ri keladi. Hofizi Abru deyarli yarim asr davomida temuriylar davrida O'rta Osiyo va O'rta Sharq mamlakatlarida ro'y bergan, siyosiy-iqtisodiy va madaniy o'zgarishlar shoxidi bo'lgan. Ayni vaqtda "ulug' amir" xizmatida munshiy (kotib) vazifasini o'tagan. Olim juda ko'p o'lka shaharlarda bo'lganligini yozadi.

Hofizi Abru o'zi ko'rgan erlar tarixi hamda geografiyasiga doir ko'plab ma'lumotlar to'plagan va keyinchalik Shohruh saroyida tarixchi sifatida xizmat qilgan, bu ma'lumotlardan keng foydalangan.

Hofizi Abruning ko'plab asarlaridan bizgacha birgina geografik-tarixiy asari etib kelgan.

Bu asar O'zbekiston SSR Fanlar akademiyasi Sharqshunoslik institutining qo'lyozmalar fondidagi 5361- sonli qo'lyozmadir. Bu qo'lyozmaning geografik qismida butun Dunyo haqidagi o'rta asr geograflariga ma'lum bo'lgan dunyoning tasviri, shuningdek, Eronning Fors, Kirmon viloyatlari hamda Xurosonning qisqacha geografiyasi berilgan. Hofizi Abru asari tasviriy-geografik va kartografik qismlardan iborat. Hofizi Abruning o'zidan oldin o'tgan ko'plab geograflarning ma'lumotlaridan bahramand bo'lganligi, bu ob'ekilarning bevosita kuzatganligi, uning tasviri ahamiyatini yanada oshiradi. Sayyoh o'lkamizning ikki asosiy daryosi - Amudaryo bilan Sirdaryonigina emas, boshqa yirik daryolarni ham (jumladan Murg'ob daryosini) ham yuqoridagi tarzda batafsil tasvirlagan.

Xulosa

Hofizi Abru o'zi tasvirlagan yirik tabiiy geografik ob'ekilarning (Hind okeani, dengizlar orollar, shaharlar va h.k.) chizmalarini ham berganki, bu hol ham uning asariga bo'lgan qiziqishini ko'paytiradi. Xullas, Hofizi Abru ma'lumotlari

umumgeografik jihatdan ham o'lkashunoslik jihatdan ham o'z davrining eng ajoyib ilmiy durdonasidir.

XV-XVI arslar O'rta Osiyoda geografik tasavvurlarning rivojlanishida juda muqim tarixiy bosqichdir. Bu davrda, O'rta Osiyoda yuqori aytib o'tganimiz Hofizi Abrudan tashqari, jahon geografiyasi uchun boy ilmiy meros qoldirgan ajoyib sayyoh, tarixnavis va geograf olimlar Giyosiddin NaqqOsh, Abdurazzoq Samarqandiy, Mirzo Ulug'bek, Ali qushchi, Zahiriddin Muhammad Bobur, Haydar Mirzo, Hofizi Tanish Buxoriy, O'tamish Hoji va Sulton Balxiylar etishib chiqdilar.

Masalan, Xuroson hokimi Shohruh Xitoyga elchilar sastavida yuborgan g'iyosiddin Naqqosh (1418-1422) uch yil davomida Xirotdan Pekingacha bo'lgan mashrut bo'ylab juda katta territorianing tarixi, aholisi, shaharlari va tabiati haqida ajoyib ma'lumot to'plagan. "Uning Xitoy tarixi" va "Ajoyi Ul Latif" nomi bilan mashhur kundaiklaridan iborat asarida O'rta Osiyoning Sharqiy qismi geografiyasiga oid boy materiallar bor.

Ulug'bekning istedodli shogirdi va olim ishning davomchisi Ali qushchi (1403-1474) o'z davrining Ptolemeyi nomini olishga muyassar bo'ldi. Ali qushchi Ulug'bekning fojiali o'limidan (1449) so'ng bir necha yil o'tgach, Eron va Turkiyaga ketib, astronomiya, geografiya va tematikaga oid ilmiy tadqiqodlarini o'sha erlarda davom ettirdi.

Adabiyotlar:

1. Amir Temur jaxon tarixida. T. 1996 yil.
2. Ibin Arabshox Amir Temur tarixi.1-2 kitobi. T. 1992 yil.
3. Ibroximov N Ibn Batuta va uning O'rta Osiyo sayoxati. T. 1993 yil.
4. Mo'minov N Amir Temurning O'rta Osiyo tarixida tutgan o'rni va roli. T.1993 yil.
5. Temur tuzuklari. Barcha nashrlari.
6. Ulug'bek. To'rt ulus tarixi.
7. Bobur. Boburnoma. T. 1960 yil. 1982 yil.
8. Raximbekov R. U Dontsova 3,4 O'rta Osiyo tabiatini geografik o'rganish tarixi. T. 1982 yil.
9. Tarixiy geografiya. Ma'ruzalar matni. N. 2001 yil.